

Судски извршни поступак, обзиром на свој еластичитет и изграђеност, пружа довољно гаранција и даје могућности противној странци, извршенику, да се прије провођења извршења изјасни. Суд је наиме дужан да извршеника преслуша прије доношења одлуке о дозволи извршења (у смислу правног правила из § 312 Закона о извршењу и обезбеђењу), те да га, уз предочење штетних последица, позове на добровољно испуњење дужне чинидбе односно пропуштања.

И поред негативног става у погледу оправданости и потребе вођења посебног поступка органа старатељства, сматрамо корисном сугестију да се путем ширег учешћа старатељских савјета и друштвених организација подузимају мјере за саглашавање стварног стања правној ситуацији створеној судском одлуком. Али то не би смјело бити у облику посебног самосталног поступка већ изван било каквог службеног поступка. Ове мјере, услјед евентуалног добровољног извршења односно испуњења дужности садржаних у извршном наслову, чиниле би извршни поступак сувишним.

Овдје се додирује питање учешћа и сурадње друштвених организација на реализацији одлука органа власти које још није добило одређеније облике ни шири замах, а што би могло бити резултат ширег учешћа маса у борби за јачање законитости и друштвене дисциплине средствима искључења принуде. Међутим, то је посебно питање функционисања шире друштвене иницијативе на подручју остварења и заштите права и одлука органа власти, које ни теоретски а ни практично још није захваћено и разрађено, а које се обзиром на развојну фазу нашег друштвеног развика до које смо доспјели, свакако поставља у догледној будућности.

Буро Павић

ПРОБЛЕМ МАЛОЛЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Од свих кривичноправних и криминолошких проблема данас највише привлачи пажњу проблем малолетника. Без обзира на разлике које постоје у кривичним законодавствима појединих земаља и њиховој казненој и криминалној политици, проблем малолетника се издваја из свих националних, друштвених и кривичних специфичности и добија карактер једног општесветског проблема коме посвећују пажњу не само поједине државе већ и разни међународни форуми на челу са Уједињеним нацијама (1). Разлог

(1) О међународном аспекту проблема малолетника у кривичном праву и активности Уједињених нација у вези са овим, види „Revue internationale de politique criminelle”, Nations Unies, New-York, No 1-4; J. B. Таховић: Међународна сарадња у области кривичног права, у „Југословенској ревији за међународно право”, Београд, 1954, бр. 3, стр. 89-102. По питању малолетника већ је одржано неколико међународних састанака односно семинара под руководством или покровитељством УН. На овима донети су неки врло важни закључци од којих ће извесни овде бити посебно споменути. Опширније о томе види нарочито Cycle d'études du Moyen-Orient

томе јесте огроман пораст криминалитета малолетника готово у свим државама, чак и оним економски најразвијеним. Томе треба додати да се проблем малолетника у кривичном праву данас не своди само на питање оних малолетника који су већ постали деликвенти у смислу постојећих кривичноправних прописа, већ обухвата у криминалнополитичком погледу, нарочито са гледишта превенције криминалитета, сву васпитно запуштену омладину из чије средине се регрутују малолетни деликвенти. Правилно се примећује да ако се према њима данас не предузима ништа, сутра већ постају особени криминогени фактор. Овако посматран, проблем малолетника излази из обичних оквира кривичног права и постаје особени друштвени проблем. Из ових разлога, даље, питање васпитно запуштене омладине и малолетних деликвената данас толико улази у општу друштвену проблематику у националним и опште-светским размерама да многи с правом истичу да је то један од најважнијих проблема XX века.

Код нас проблему малолетника у кривичном праву, а у вези са овим и проблему васпитно запуштене младежи, такође се придаје велики значај. О томе сведоче сви напори који се чине од стране надлежних органа, друштвених организација и појединаца како у погледу проучавања овог проблема тако и у погледу његовог практичног решавања. У овом погледу, између осталог, треба споменути организовање и одржавање Савезног семинара за васпитно запуштену децу и малолетне преступнике у Београду од 21—30 марта 1955. У рефератима и раду овог семинара обухваћен је проблем малолетника у кривичном праву у целини, са гледишта не само кривичног права у ужем смислу већ и социјалне политике, психологије, педагогије итд., једном речју као друштвени проблем у пуном смислу речи. То се најбоље види из закључака Семинара у којима је посебно наглашено: „да питањем подизања и васпитања деце и омладине као и питањем преваспитавања и поправљања посрнулих малолетника мора се бавити читава заједница, нарочито комуне, уз помоћ и сарадњу родитеља, социјалних, здравствених и просветних радника, друштвених организација, школства, радиа, штампе, итд.“(2).

Данас је опште усвојено мишљење да се проблем малолетних деликвената не може расправљати и решити само са гледишта кривичног права. Полазећи од тога да је то веома сложен проблем, његовом проучавању и решавању прилази се са више страна, користећи се притом резултатима многих наука и ван области кри-

sur la prevention du crime et le traitement des délinquants, Le Caire, 5—17 Décembre 1953, Nations Unies, New-York, 1954; Latin-American Seminar on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Rio de Janeiro, 6—19 April 1953, United Nations, New-York, 1954. Сем тога УН су предузеле један веома крупан подухват: упоредно проучавање криминалитета малолетника готово у целом свету и резултати овог испитивања већ су објављени у пет свезака (Etude comparée sur la délinquance juvénile, éd. Nations Unies, New-York, 1952—1953, part. I—V).

(2) Материјал Савезног семинара за васпитно запуштену децу и малолетне преступнике одржаног у Београду од 21—30 марта 1955, Закључци, (у рукопису).

вичног права. У томе учествују не само правници већ и психолози, психијатри, педагози, јавни радници, итд. Из ових разлога приликом сваког расправљања проблема малолетника у кривичном праву треба узети у обзир сву његову сложеност и размотрити га са свих гледишта са којих се може објаснити и проучити.

Иако се проблем малолетника у кривичном праву онако како се данас поставља и расправља појавио тек у XIX веку, извесна разматрања у вези са питањем кажњавања малолетних криваца налазе се још одавно. Тако се још у римском праву правила разлика, у погледу кривичне одговорности, између пунолетних и малолетних лица. Према томе, почев још отада признаје се да је узраст човека од значаја при оцени кривичне одговорности. То је био, међутим, кривичноправни проблем малолетника само у вези са утврђивањем узраста у кривичном праву, кривичне одговорности и кажњавања малолетних деликвената, и то више у вези са извесним филозофским и религиским концепцијама о томе да ли је логично и правично кажњавати малолетне преступнике исто као и пунолетне. Тек касније проблем се поставио и као кривично-процесуални. Али све је то далеко од данашњег схватања проблема малолетника, кад се он поставља не само као кривичноправни у ужем смислу, већ првенствено као криминолошки, криминалополитички, социјалнополитички, педагошки и општедруштвени проблем. Ранија схватања по овом питању данас немају неку нарочиту вредност, али ипак она могу унеколико послужити као историско искуство, нарочито као илустрација развоја схватања по једном врло важном кривичноправном проблему.

1. Проблема малолетника у материјалном кривичном праву

Некада се овај проблем поставља само у вези са утврђивањем урачуњљивости малолетника и одређивањем узраста и пунолетства у кривичном праву. Касније, са појавом нових криминолошких школа и проширивањем појма санкције (казне и мере безбедности), поставило се питање посебних санкција према малолетним учиниоцима кривичних дела. У новије време, међутим, поставља се питање одређивања и самог појма криминалитета малолетника.

1. Појам криминалитета малолетника. — По уобичајеном схватању, као преступи малолетника сматрају се само она дела која се у позитивним прописима предвиђају као кривична дела, полазећи од класичног начела *nullum crimen sine lege*. Из ових разлога не одређује се посебан појам криминалитета малолетника већ се под овим подразумева скуп кривичних дела у општем кривичноправном смислу. Из ових разлога, даље, проблем се расправља више у оквиру кривичног права, како у погледу оцене друштвеног значаја малолетничког криминалитета тако и у погледу предузимања одговарајућих мера према малолетним учиниоцима криминалитета. Логично је да се у овом случају региструју само они

преступи малолетника који се појављују као кривична дела по позитивним прописима. Новија је, међутим, тенденција да се створи посебан појам криминалитета малолетника који би био шири од појма криминалитета одраслих а сем тога који би се и терминолошки посебно назначио, на пример појмом преступности (деликвенције). У неким државама већ постоји извесна пракса у овом погледу. У овом смислу малолетничка преступност, као шири појам, обухватала би, поред дела која се по позитивним прописима сматрају као кривична дела, и низ других поступака и понашања малолетника која, посредно или непосредно, воде у криминалитет. Као поступци, понашања или стања, која се јављају као видови малолетничке преступности, наводе се на пример: пијанство и свака врста токсикоманије, просјачење и скитња, коцкање и посећивање коцкарница или места где се упражњава коцка, бежање из школе и крупни истуци и изгреди у школи или породици, дружење са лицима која су била осуђивана за кривична дела, неморални живот, блудничење и полне перверзије, итд. Полази се од гледишта да је погрешно да се покретање поступка за примену разних васпитнопоправних мера према малолетницима везује само за извршење дела у кривичном закону одређених. Напротив, сва горе наведена понашања и још низ других већ указују на запустеност и асоцијалне склоности малолетника и његов постепени развој у смислу будућег учиниоца кривичног дела. Стога, ако би се погодне мере принудног васпитања примениле још у свом почетку формирања извесних деликтних склоности, онда би се друштво лакше могло заштитити од будућих деликвената. По себи се разуме да овај појам малолетничке преступности долази у обзир само кад је у питању примена васпитно-поправних мера а не и казни. Треба напоменути да се на свим међународним састанцима, посвећеним проблему криминалитета малолетника, данас предлаже овај шири појам малолетничке преступности (3). Реферати, дискусија и закључци поменутог Савезног семинара за васпитно запустену децу и малолетне преступнике, такође су се кретали у овом смислу, указујући на проблем малолетничке преступности у најширем смислу речи.

2. Одређивање узраста и пунолетства у кривичном праву. —

Иако готово у свим државама постоји малолетнички узраст и посебно кривичноправно пунолетство, ипак у овом погледу постоје велике разноликости. Али се може запазити општа тенденција да се граница кривичноправног пунолетства што више помакне на горе (4). Пре свега истиче се да би кривичноправно пунолетство

(3) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 43; Etude comparée sur la délinquance juvénile, part. I, p. 1-5.

(4) Подаци који се овде наводе, уколико нису назначени посебни извори, узети су из наведеног дела Уједињених нација о упоредном проучавању криминалитета малолетника.

требало изједначити, са пунолетством у грађанском праву, јер је неправично и нелогично да лице које може бити субјект кривичне одговорности буде лишено извесних права у грађанском праву. Ипак треба напоменути да у неким државама још увек кривично пунолетство наступа пре грађанскоправног. Код нас кривичноправно пунолетство се поклапа са грађанскоправним. По питању на који начин треба одредити малолетство у кривичном праву постоје такође разна мишљења и тенденције. Пре свега, у неким државама одређује се само горња граница, тј. узраст са којим наступа кривичноправно пунолетство. Одговорност, пак, малолетника до наступања кривичноправног пунолетства расправља се индивидуално на основу оцене суда о њиховој способности за схватање значаја свог дела. Ово је случај у неким старијим кривичним законодавствима где се питање малолетничке урачуњливости цени по такозваном малолетничком разбору. По овом схватању, начелно сваки малолетник може бити кривично одговоран за извршено кривично дело по одговарајућим прописима о кривичној одговорности малолетника. По другом систему који данас преовлађује у већини кривичних законодавстава, поред горње границе, тј. године са којом почиње кривичноправно пунолетство, одређује се и доња граница, тј. узраст са којим почиње одговорност малолетника у кривичном праву. Према томе, по овом гледишту, сва лица у кривичном праву деле се на три категорије: лица која немају одређени узраст за кривичну одговорност и која су ван сфере кривичног права, лица која нису још кривично пунолетна, али која под одређеним условима могу бити кривично одговорна, и треће, лица која су кривичноправно пунолетна и субјекти пуне кривичне одговорности. Малолетници прве категорије обично се називају децом и у погледу њих постоји законска необорива претпоставка о њиховој неподобности за урачуњливост у кривичном праву. Никакав доказ о супротном није дозвољен. Лица друге категорије су малолетници у кривичном праву. Они могу бити кривично одговорни али само под условом ако се претходно утврди да су били способни за схватање значаја свог дела и да управљају својим поступцима. Њихова кривична одговорност је условна, релативна и отуда то су релативно одговорни малолетници, насупрот малолетницима прве категорије који су апсолутно кривично неодговорни. Ако се утврди да такав малолетник у време извршења дела није био способан да схвати значај свога дела и да управља својим поступцима, он се такође сматра кривично неодговорним, слично малолетнику који није још постигао потребан узраст за кривичну одговорност. Али ипак у већини законодавстава прави се извесна разлика између апсолутно кривично неодговорног малолетника и релативно кривично одговорног малолетника, тј. оног који има потребан кривичноправни узраст али је неспособан да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима. Апсолутно неодговорни малолетници су ван области кривичног права (материјалног и процесуал-

ног), и у случају извршења једног кривичног дела, поступак који се према њима води није кривични и мере које се према њима примењују нису кривичне. Насупрот томе релативно одговорни малолетници јесу субјекти кривичног поступања и мере које се према њима примењују јесу кривичне санкције (иако нису казне). Наш кривични законик такође заступа ово гледиште. Нека кривична законодавства (у која спада и наше) иду још даље у диференцирању малолетника у погледу њихове кривичне одговорности. Кривично одговорни малолетници, тј. они који имају потребан узраст и који су способни за схватање значаја свога дела и управљање својим поступцима, деле се на млађе и старије малолетнике. Млађи малолетници кажњавају се само за најтежа кривична дела а старији малолетници могу се не казнити за лакша кривична дела. Ако се кривично одговорни малолетник не казни, према њему се примењују посебне кривичне санкције које су, међутим, другојачије од оних које се примењују према кривично неодговорним малолетницима.

Као што је напоменуто, у појединим законодавствима различито се одређује кад наступа кривичноправни узраст а кад кривичноправно пунолетство. Пре свега, поједине државе имају свој посебан критериј код одређивања године са којом почиње кривична одговорност, односно испод које малолетно лице је апсолутно кривично неодговорно. На ово утичу многе околности, као на пример географски, историски, друштвено-економски услови, итд. Ипак се примећује да се са друштвеним прогресом, границе узраста и пунолетства у кривичном праву крећу на више (5). Најниже се одређује узраст у неким азиским и афричким земљама, где кривична одговорност малолетника почиње са седмом годином. Ту долазе, на пример, Бурма, Цејлон, Индија, Пакистан, Египат, Сирија, Либанон, Ирак итд. Највиши узраст одређује Фински кривични законик по коме кривична одговорност почиње са шеснаестом годином, затим са петнаестом годином по кривичним законцима Данске, неких држава САД, итд. У Европи, међутим, више преовлађује систем по коме кривичноправни узраст наступа са навршеном четрнаестом годином. Поред нашег кривичног законика, у ову групу долазе кривични законици западнемачки (6), швајцарски (7), италијански (8), источнемачки, белгиски, итд. Различито се одређује такође и кривичноправно пунолетство, тј. година са којом престаје малолетство у кривичном праву. Оно је најниже постављено у поменутим азиским и афричким земљама, где се лица сматрају као малолетници у кривичном праву до навршене петнаесте године, затим у Белгији и Израелу — до шеснаесте године, у Енглеској, Грчкој и Пољској — до навршене седамнаесте године. У већини

(5) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 29.

(6) Edmund Mezger: Strafrecht, I. Allgemeiner Teil, 5. Aufl. Berlin, 1954, § 56. II.

(7) B. Neidhant: Code Pénal Suisse, Zürich, 1939, art. 89.

(8) L. Franchi — V. Feroci: Codice Penale, Milano, 1946, art. 97.

европских земаља, међутим, кривично малолетство траје до навршене осамнаесте године. У ову групу долазе, поред нашег кривичног законика, кривични законици Западне и Источне Немачке, Аустрије, Данске, Француске, Швајцарске, Италије, Холандије и други (9).

Треба истаћи модерну тенденцију, која је у неким кривичним законодавствима већ спроведена у живот, да са наступањем кривичног пунолетства не би требало одмах таква лица изједначити у потпуности у погледу кривичне одговорности са одраслим лицима, нарочито у погледу кажњивости и начина извршења казне. У овом смислу предлаже се да се узме у обзир посебна фаза у развоју личности човека, доба између наступања кривичног пунолетства и потпуне зрелости, у којој лице иако законски пунолетно ипак фактички није душевно исто што и остали одрасли грађани, нарочито у погледу свог знања и искуства. Према томе, по овом схватању постојале би три категорије кривично одговорних лица: учиниоце кривичних дела — малолетнике, учиниоце кривичних дела — пунолетна лица, и између њих, учиниоце кривичних дела — млађа пунолетна лица. Истиче се умесно да се граница између малолетства и пунолетства не може повући отсечно већ да има разних прелаза, како квантитативних тако и квалитативних, који се морају узети у обзир при оцени кривичне одговорности, нарочито при изрицању казне и њеном извршењу. Изгледа мало необично да неколико месеци или чак дана буду одлучујући да ли ће се једно лице сматрати као малолетник у кривичном праву (дакле као привилегисано лице) или ће се према њему применити сва строгост кривичног закона. Личност човека, његова психичка и друштвена свест, развија се постепено и ово се мора узети у обзир при оцени његове кривичне одговорности и кажњивости. Овоме се може додати још нешто. Данас је опште усвојено мишљење да је личност човека умногоме продукт средине у којој се ствара и развија. Учинилац кривичног дела не носи сам сву одговорност за своје кривично дело већ је унеколико и само друштво одговорно за то. Свако извршено кривично дело је једновременно и неуспех друштва. Оно доказује да у њему не функционишу сасвим правилно оне институције, нарочито васпитне, које треба да у човеку развијају друштвену свест и потисну инстинкте и нагоне који могу довести до извршења кривичног дела а саставни су део биолошке личности човека. Ако је ово тачно у погледу одраслих учиниоца кривичних дела, тим је тачније у погледу учинилаца кривичних дела који су тек изашли из фазе малолетства (10). Из ових разлога предлаже се да се оваквим пунолетним учиниоцима кривичних дела не изричу најтеже казне, и то смртна казна и казне које су везане са принудним радом. Затим, да се у погледу оваквих лица

(9) За осамнаесту годину изјаснио се такође Семинар у Каиру, *Cycles d'études du Moyen-Orient, Annexe III, A, 1*.

(10) Pierre Bouzat: *Traité théorique et pratique de Droit Pénal*, Paris, 1951, art. 1417.

пропишу посебна правила о извршењу казне. Ово је нарочито оправдано уколико је реч о смртној казни. Ова казна у данашњим условима и по данашњем схватању може се правдати било признањем, посредно или непосредно, да постоје извесни непоправљиви кривци или пак да смртна казна, изузетно од осталих казни, још увек садржи у себи елемент освете. Међутим, може ли се примити схватање да су непоправљиви учиниоци кривичних дела који тек улазе у живот и може ли друштво према њима вршити одмазду кад оно није било у стању да им пружи потребно васпитање? Као што је напоменуто, у неким државама већ се налазе законски прописи који регулишу ово питање. Тако у кривичним законима западнонемачком, норвешком и неким другим, постоје посебна правила о кажњавању пунолетних учиниоца кривичних дела за извесно време после наступања пунолетства. Најдаље је у овом погледу отишао Шведски кривични законик. У њему постоје посебни прописи о малолетницима од 15—18 и 18—21 године али исто тако и о пунолетним учиниоцима кривичних дела од 21—25 године, нарочито у погледу извршења казне. Напомињемо да је о овоме било такође речи, сугестија и предлога у раду поменутог савезног семинара за васпитно запуштену децу и малолетне преступнике (11).

При одређивању узраста и пунолетства у кривичном праву по правилу се не прави разлика између мушких и женских лица. Само у неким државама (на пример у извесним државама САД) узима се да кривично пунолетство женских наступа нешто раније. Кривична одговорност малолетника цени се по годинама малолетника у моменту извршења дела. Само изузетно, у неким државама узимају се у обзир године малолетника у време пресуђивања кривичних дела: ако је лице у то време већ пунолетно, на њега се примењују општи кривичноправни прописи. То је, на пример, случај са Бурмом, Цејлоном, Пакистаном, Индијом (сем Бомбаја).

Најзад, треба напоменути да по правилу у кривичним законима постоје посебни прописи по којима се кривично одговорним малолетницима врши одмеравање казне, као и о извршењу казне над њима. Извесне казне се према њима уопште не примењују (на пример смртна казна и казне губитка грађанских права) а остале казне предвиђају се у смањеном износу. Наш кривични законик садржи такође прописе у овом погледу.

3. *Подобност за урачунљивост и питање малолетничког разбора.* — У старијим кривичним законима подобност за урачунљивост малолетника схватала се у нешто ужем смислу и сводила се само на подобност за интелектуалне акте и интелектуалне моћи за схватање (поимање) природе и значаја свога дела (12). То је такозвани малолетнички „разбор“ (у француском праву „discernement“,

(11) У овом смислу изјаснио се такође поменути Семинар у Каиру, Cycle d'études du Moyen-Orient, Annexe III, A, 1.

(12) Т. Живановић: Основи Кривичног права Краљевине Југославије, Општи део, 3 изд. Београд, 1936, Пкњига, § 65, II, 1; Bouzat: op. cit. art. 1431.

у немачком праву „Unterscheidungsvermögen“) и на овом се заснива позната деоба малолетних деликвената у три категорије, према томе да ли се питање разбора уопште не може доставити с обзиром на непостојање одређеног узраста или је потребно оставити суду да он испита у сваком конкретном случају постојање разбора, или је најзад реч о малолетницима за које постоји законска претпоставка да поседују разбор као и пунолетни деликвенти (13). Данас се, међутим, постепено напушта ово гледиште и слично као и код питања урачунљивости уопште, подобност за урачунљивост малолетника постоји оно што се раније називало „разбор“ а да ипак ната душевног живота малолетника. Модерни кривични закони заснивају се на научном схватању да је могућа извесна дисхармонија и диспропорција у развоју појединих елемената душевног живота малолетника, нарочито у том смислу да воља и емоционална сфера заостаје за интелектуалном. Тако да је могуће да код малолетника постоји оно што се раније називало „разбор“ а да ипак није подобан за урачунљивост у данашњем смислу речи због неразвијености његових вољних и емоционалних способности. У том смислу одређује се и законска формулација малолетничке подобности за урачунљивост узимајући у обзир како интелектуалне тако и вољне односно емоционалне елементе душевног живота малолетника (14). Наш кривични законик заступа такође ово пово схватање.

Постоји општа сагласност да се подобност за урачунљивост малолетника заснива на степну душевног развоја малолетника у нормалном току развоја личности. Према томе неподобност за урачунљивост малолетника је нешто сасвим друго од неподобности за урачунљивост пунолетних лица. Прописи о неподобности малолетника за схватање значаја свог дела и управљање својим поступцима примењују се само на оне малолетнике који још нису достигли у свом душевном развоју одређене интелектуалне, вољне и емоционалне способности, док се на малолетнике код којих постоје извесна патолошка душевна стања примењују општи прописи о неурачунљивости. Отуда се обично подобност за урачунљивост малолетника назначује као малолетничка подобност за урачунљивост (15).

4. *Кривичне санкције (казне и васпитно-поправне мере) за малолетне деликвенте.* — Као што је напоменуто, још у најранијим кривичним законима узраст учиниоца кривичног дела играо је извесну улогу. Према томе, проблем малолетника у кривичном праву са овог гледишта посматрано није потпуно нов. Али, као што је речено, питање малолетника у кривичном праву постављало се раније у погледу одређивања узраста, пунолетства и подобности ма-

(13) Ernst Schutze: Die jugendlichen Verbrecher im gegenwärtigen und zukünftigen Strafrecht, Wiesbaden, 1910, S. 2—6.

(14) Mezger: op. cit. § 56, III.

(15) Т. Живановић, op. cit. § 65, II, 1, а; Н. Срзентић — А. Стајић: Кривично право ФНРЈ, Београд, 1953, Општи део, стр. 271—275.

лолетника за урачунљивост у кривичном праву. Нешто касније поставило се питање извршења казни према малолетницима и примене извесних посебних кривичних институција, као на пример условне осуде, условног отпуштања (условног помиловања) и надзора по издржању казне, које су се први пут појавиле управо у вези са малолетним деликвентима (16). Тек са појавом нових криминолошких школа крајем XIX века, са новим учењем о основу кривичне одговорности и изградњом система двојних кривичних санкција, поставило се као посебно питање, питање санкција за малолетне учиниоце кривичних дела. Почев отада па до данас, кроз теорију и научну дискусију, кроз различите прописе појединих кривичних закона и њиховог примењивања у пракси, изградило се једно сасвим ново схватање о систему посебних санкција за малолетне учиниоце кривичних дела. Као и по другим важним питањима у вези са проблемом малолетника у кривичном праву, питања кривичних санкција за малолетнике данас се различито расправљају у законодавствима појединих земаља. Иако су ове разлике доста значајне тако да се на њих може посебно указати, ипак постоји нешто што је заједничко свим или већини данашњих кривичних законодавстава и што већ представља тековину свих народа на данашњем степену културног развоја.

Данас је опште усвојено мишљење да казну у правом смислу речи треба само изузетно примењивати према малолетним деликвентима. Главна санкција према малолетнику требало би да буде васпитана мера, васпитавање, пружање основног и просечног васпитања које му је недостајало у формирању његове личности и због чега је малолетник постао деликвент. Штавише, предлаже се да се у погледу малолетних деликвената напусте класични кривичноправни институти „казне“ и „осуде“ и да се ови замене новим појмовима „мера“ и „поступања“ (17). Код малолетника није реч о државној казни већ пре свега о васпитавању. Ово је њему недостајало у породици и школи, извршено кривично дело сигнализира опасност која постоји за малолетника и за друштво због недостатка васпитања и оно се на неки начин мора надокнадити. То се чини првенствено обичним васпитним методима, али ако је потребно, то васпитање може бити и принудно.

С обзиром пак на године старости малолетника, природу извршеног кривичног дела и низ других околности, васпитавање малолетног деликвента врши се примењивањем различитих мера, учењем разних органа и смештајем малолетника у различитим установама и заводима. 1. Према малолетним лицима којима недостаје одређени кривичноправни узраст, примењују се обичне васпитне мере које се иначе предузимају према малолетним особама (деци) у случају ако су лишене могућности нормалног васпитавања. Извршено кривично дело је само повод да се ставе у покрет они дру-

(16) Arthur Dix: Die Jugendlichen in der Sozial- und Kriminalpolitik, Jena, 1902, S. 16—28.

(17) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 29.

штвени органи у чију надлежност спада старање о таквим малолетницима. Извршено кривично дело не уводи малолетника у процесуалне односе са кривичним органима већ у посебне односе са органима старатељства и васпитања. 2. Малолетници који имају одређен узраст али нису још подобни за урачунљивост, такозвани кривично неодговорни малолетници, извршењем кривичног дела постају субјекти посебног поступања у кривичном праву. Иако се не кажњавају, према њима се примењују посебне кривичне санкције васпитног и васпитно-поправног карактера. Ове санкције се изричу у кривичном поступку од стране судских органа и на основу посебних прописа кривичног материјалног и процесуалног права. Сличне санкције се примењују и према кривично одговорним малолетницима ако су у питању кривична дела лакше природе, односно одређене године кривичног малолетства. 3. Према осталим малолетницима, односно у осталим случајевима приступа се кажњавају малолетника санкцијама које одговарају казни и које носе овај назив. Ове санкције по називу и осталим карактеристикама одговарају општим казнама позитивног законодавства. То су на пример код нас, између осталог, казна затвора и строгог затвора. Али иако оне носе овај назив, ипак постоји извесна разлика између њих и одговарајућих казни које се примењују према пунолетним лицима. Ове су разлике у неким законодавствима више а у неким мање упадљиве. По нашем кривичном закону, на пример, постоје посебни прописи који одређују њихов максимални износ, начин њиховог одмеравања, као и прописи о начину њиховог извршења. Сем тога, као што је напоменуто, готово у свим законодавствима према малолетницима се не примењују извесне казне, било од главних било од споредних.

5. Као што је напоменуто, иако су данас тако рећи опште усвојени извесни заједнички принципи у вези са регулисавањем положаја малолетника у кривичном праву, ипак постоје извесне разлике које значе мање или веће отступање од стандардног система малолетничког кривичног законодавства. Мали је број земаља који уопште нема посебне прописе по питању кривичне одговорности малолетника. У већини држава, међутим, ти прописи су саставни део кривичног законика (материјалног и процесуалног). Насупрот овом, постоји један други систем који, може се рећи, указује на правац будућег развоја кривичног законодавства у погледу малолетника. По овом систему прописи о регулисању положаја малолетника у кривичном праву потпуно се издвајају из осталог кривичног законодавства и чине засебну целину обухватајући како материјално тако и процесуално кривично право. То је такозвано малолетничко кривично право на основу кога се већ диференцира посебна научна дисциплина, кривично право малолетника (18). У овим

(18) Штавише, указује се да ни појам „малолетнички криминалитет“ („juvenile delinquency“) није погодан јер је везан за кривично право. У овом смислу закључци поменутог јужноамеричког семинара, Latin American Seminar on the Prevention of Crime, p. 72.

законима налазе се по правилу неке новине које значе извесну радикалну измену традиционалних кривичноправних института и појмова уколико се они односе на малолетнике. Тенденција је да се у свим државама донесу такви посебни закони о положају малолетника у кривичном праву (19).

Као пример једног таквог типа кривичног закона за малолетнике може се навести немачки Jugendgerichtsgesetz, донет 1953 (20). Прописи овог закона примењују се делимично и на одрасле који још нису напунили двадесет једну годину. Општи прописи кривичних закона примењују се на малолетнике само уколико у овом закону није другојачије предвиђено. Према малолетнику, који је извршио кривично дело, првенствено се примењују само васпитне мере. Ако је потребно да се малолетнику нарочито предочи његова одговорност за извршено кривично дело, онда се према њему примењују поправне мере. Као такве сматрају се: опомена, стављање малолетнику у дужност извесних посебних обавеза, и затварање малолетника (које није казна у обичном смислу затвора). Малолетнику се могу наложити посебне дужности, као на пример: отклањање проузроковане штете, лично извињење повређеном, плаћање извесне суме новаца некој друштвеној установи из својих сопствених средстава, нарочито ако је то стекао извршењем ког деликта, итд. Затварање малолетника у овом смислу може бити тројако: затварање за време празничног дана, највише четири празнична дана, затварање на више дана, највише шест дана, и најзад, дуже затварање, најмање недељу дана а највише четири недеље. Кривичне казне се примењују само онда ако се покаже да због штетних наклоности испољених извршењем кривичног дела, не би биле довољне васпитне и поправне мере или ако је то потребно због тежине његове кривичне одговорности. Највећа новина је у томе што је то једна једина казна која се примењује само према малолетницима (Jugendstrafe), са својим посебним трајањем и начином извршења. Према томе, према кривично одговорним малолетницима који се кажњавају, не примењују се казне из кривичног законика, већ посебна казна за малолетнике. Она износи најмање шест месеци а највише пет година, односно десет година за кривична дела за која је у закону предвиђена казна строгог затвора преко десет година. Одмеравање ове казне не врши се према општим правилима кривичног законика о одмеравању казне већ једино са гледишта потребе васпитавања малолетника. Изузетно, она може бити неодређена по трајању, ако се приликом изрицања не може утврдити колико је потребно за испитавање, односно поправљање малолетника. У овом случају суд може одредити најмањи и највиши износ (најдуже четири године).

(19) Latin-American Seminar on the Prevention of Crime, p. 72.

(20) Schönke-Schröder: Strafgesetzbuch-Kommentar, 7. Aufl. Berlin, 1954, S. 1028—1036.

II. Проблем малолетника у процесном кривичном праву

Први посебни прописи о малолетницима у кривичном поступку односили су се само на одређивање посебних судова односно судских већа за кривичне ствари малолетника са извесним посебним правилима о поступку пред овим судовима. Током времена, међутим, нарочито у последње време, цео кривични поступак против малолетника знатно се мења и тенденција је да се претвори у нарочити поступак који ће имати што мање карактер кривичног поступка. Сматра се да његов главни задатак треба да буде спретно и пажљиво поступање са малолетним деликвентима у циљу њиховог враћања у нормалан живот (21). Све процесне радње поступка треба да буду прилагођене овом задатку (22).

1. Затварање малолетника, у смислу притварања, треба вршити на начин да то не оставља никакве рђаве последице за будући развој личности малолетника (23). Увек треба имати у виду основни задатак кривичног поступка против малолетника, чак и онда ако то буде на штету осталих захтева кривичног поступка. У вези са свим каткад је потребно ограничити обична права истражних органа. Нарочито начин хватања и затварање малолетника треба прилагодити личности и понашању малолетника. Потребна је посебна обука органа који врше хватање и затварање. У овом поступку потребно је избегавати све што може штетно утицати на даљи живот малолетника. Са малолетником, приликом првог контакта, треба поступити пријатељски, тиме ће се још у почетку код њега створити утисак да су му ти органи пријатељи и да поступају у његову корист. Треба избегавати посебне мере предострожности јер малолетници још нису вични за изузетна бекства из затвора. Приликом првог разговора са њима треба утицати на њихову интелигенцију, разум и смисао за истину. Још у почетку потребно је потрудити се да се открију проблеми који малолетника тиште и који су га можда навели на криминалитет. Тиме ће се стећи његово поверење у органе власти и поштовање ових. Супротно, ако је понашање органа хватања и затварања грубо и нетактично, код малолетника се може укоренити кроз цео живот наклоност, ако не и мржња, према органима власти. У разговору треба избегавати све грубе изразе а нарочито погрдне речи. Препоручује се да хватање малолетника и прво саслушавање врше лица у цивилном оделу и ненаоружана. Од многих се предлаже да ову службу врше лица женског пола.

2. Трајање затварања у притвору и истражном затвору треба да буде што краће и изузетно, само уколико је потребно обезбедити његово присуство за ислеђење и испитивање његовог случаја и ње-

(21) Bouzat: op. cit. art. 1420, 1444.

(22) У овом смислу такође закључци Семинара у Каиру, Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 30.

(23) Teeters and Reinemann: The Challenge of Delinquency, New York, 1951, p. 217—224.

гове личности (24). Ако не постоје неки нарочити разлози, боље је малолетника оставити у родитељској кући и одавде га позивати преко родитеља за време вршења појединих иследних радњи. Ако дође до затварања, никако не држати малолетника у истим просторијама са одраслим деликвентима. Препоручује се да се у ову сврху оснују посебни домови у близини малолетничких судова и то са посебним кућним редом. Особље ових домована не би требало да буде униформисано. У њима би малолетнике требало не само чувати већ и научно проучавати у циљу упознавања њихове личности и склоности. Особље би чинили лекари, психијатри, социјални радници (25).

3. *Дактилоскопија и малолетници.* — Постоје два супротна гледишта по питању дактилоскописања малолетних деликвената. Претставници истражне службе заступају гледиште да је то одлично средство идентификације и да се тиме штите невини. Истичу да се то не може сматрати као „жигосање“ малолетника, и да то није више жигосање од затварања, извођења пред суд, стављања под надзор, итд. Дактилоскопија данас не служи само за потребе кривичног поступка већ се употребљава и у друге сврхе за све грађане, војнике, одојчад у случају порођаја у породилишту, итд. Противници овог гледишта истичу да је то ипак нека врста жигосања малолетника, нарочито ако не постоји општа обавеза дактилоскописања свих грађана, јер све дотле дактилоскописање је по схватању народа везано са кривичним гоњењем (26).

4. *Истрага и претходно испитивање малолетника* сматра се као најважнија фаза у поступку против малолетника. У њој је потребно прикупити податке не само у вези са кривичним делом и кривичном одговорношћу малолетника већ нарочито у погледу развоја малолетника, његове околине, његовог физичког и психичког развоја уопште. Штавише, испитивање треба више усредсредити на личност малолетника него на природу кривичног дела (27). Управо по овоме се поступак против малолетника највише разликује од кривичног поступка против одраслих. Сам поступак треба поделити у два дела. Прво долази прикупљање података. Оно треба да послужи не само за пресуђивање кривичног дела већ и за дијагнозу случаја. Овде долазе нарочито: време и место извршења дела, број саизвршилаца у делу, да ли су ови пунолетни или малолетни, начин извршења дела, „методи рада“, причињена штета, прилике и околности под којим је дело извршено, околности откривања дела и затварање малолетника, историја породице и историја малолетника. Треба испитати економске прилике породице, цео животни ток и услове живота родитеља, пре ступања у брак и у браку, успехе и неуспехе у животу, брачне прилике, морална и остала својства родитеља и

(24) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 246—248, Cycle d'études du Moyen-Orient, Annexe III, K.

(25) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 227—246.

(26) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 224—226.

(27) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 262—276.

укућана, посебно за сваког члана породице, њихово физичко и душевно здравље, њихово васпитање, образовање и занимање; нарочито треба испитати однос деце према родитељима и родитеља према деци, држање родитеља у ситуацији малолетника насталој кривичном делом, итд. Све ове податке треба прикупити не само према усменим казивањима трећих лица већ и личним сазнањем, посећивањем куће малолетника па чак и суседа. Треба испитати цео живот малолетника од дечаштва па до момента извршења кривичног дела: претшколски живот и живот у школи, дисциплину у кући и реаговање детета на ово, суседство и реаговање детета на ово, утицај суседства и другова на формирање личности малолетника, време одвајања детета од породице и утицај овог на малолетника, итд. Треба испитати његово понашање у школи, однос према учитељу, разлог напуштања школе, успехе и неуспехе у раду по напуштању школе, његово интересовање за позив, његов друштвени живот, шта га нарочито интересује и чиме се забавља, итд. После овог долази други део испитивања и он се врши путем разних тестова. Док се претходно испитивање више односи на сакупљање података из официјалне историје малолетника и треба да служи за социјалну дијагнозу случаја, дотле потпуну слику личности малолетника дају психолози, лекари и психијатри испитивањем малолетника путем психолошких тестова. Они одређују „душевну зрелост малолетника“ и испитују његове склоности, способности и недостатке. Психијатри, поред тога, испитују евентуалне душевне болести и абнормалности. Сви се не слажу у погледу ваљаности ових тестова. Неки истичу да је нелогично очекивати да ће се за релативно кратко време, док траје ово претходно испитивање, и под оваквим околностима, малолетник уплашен, затворен, одвојен од свакидашњег живота, моћи добити тачан налаз путем тестова о његовој психичкој личности. Ипак, да би се ови приговори побрили, приликом испитивања тестовима ангажују се најстручнија лица из редова психолога и психијатара.

5. *Малолетнички судови* су први који су изграђени по новим научним и филозофским концепцијама о правосуђу. Принцип индивидуализације, психолошке и социолошке, први пут је примењен у вези са малолетницима, тек касније се уводи и у поступак против одраслих (28). Малолетнички судови претстављају релативно нову ствар. Тек у току XIX века ствара се и постепено шири идеја о потреби посебног поступања и посебних судова за кривичне ствари малолетника. Отада се кроз научне студије и дискусије ствара сасвим ново схватање о положају малолетника у кривичном процесном праву. Оснивање малолетничких судова по правилу било је везано за доношење посебних прописа о положају малолетника у кривичном праву. Као први малолетнички суд у правом смислу речи наводи се онај који је основан 1899 у Чикагу. У њему први пут долази до потпуне примене схватање да поступак против малолет-

(28) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 277—289.

них деликвената треба да буде сасвим другојачији од поступка против пунолетних криваца. Иако се данас сматра као опште усвојено мишљење о потреби посебних малолетничких судова, ипак у пракси, постоје различита решења овог питања (29). У неким државама то су делови редовних судова (посебна већа за малолетнике), а у неким државама постоје специјализовани судови за малолетнике, као засебни судски органи. Различито се такође решава и питање састава суда, као и низ других питања. Негде то су професионалне судије, а негде више преовлађује неправнички елемент: васпитачи, лекари, психолози, социјални радници. Само у неким државама постоје посебни виши, другостепени, малолетнички судови. Тенденција је (30) да судови буду састављени од већег броја лица која не морају да буду професионалне судије. Уопште се сматра да би у поступку против малолетника органе правосуђа требало заменити органима друштвених служби, а нарочито се препоручује што веће учешће жена. Сви ови требало би да имају посебна знања и веће искуство. Судске одлуке требало би више заснивати на социјалномедицинском, психолошком испитивању случаја.

6. *Установе за примену васпитно-поправних мера према малолетницима.* — Средином прошлог века питање реформе казних завода било је горуће питање тадашњег кривичног правосуђа. Ово питање, међутим, највише се постављало у вези са извршењем казни над малолетницима. У току развоја идеје о посебном положају малолетника у кривичном праву и о томе да према њима не треба примењивати само казне већ првенствено васпитно-поправне мере, постепено долази до оснивања посебних завода за примену ових санкција према малолетницима. Мада су први заводи ове врсте основани тек у овом периоду, ипак треба указати да они нису били без икаквих традиција. Наиме и раније је било покушаја у овом погледу, само што то нису били прави заводи за смештај кажњених малолетника, већ више заводи за смештај запуштене деце, запуштене и посрнуле омладине.

Старање о запуштеној омладини јавило се много раније од старања о малолетним деликвентима у данашњем смислу речи. Може се казати да је социјалнополитички проблем малолетника много старији од проблема малолетника у кривичном праву. Као што ће ниже бити укратко изложено, у историји налазимо примера друштвеног старања о запуштеној омладини и данашњи домови за примену васпитно-поправних мера према малолетним деликвентима јављају се као продужетак таквог старања. Разлика је само у томе што се данас у њима смештају не само запуштена деца и деца без родитеља већ и малолетни деликвенти. У историском развоју малолетничких домована и завода јасно се може уочити процес по-

(29) Latin American Seminar on the Prevention of Crime, p. 32—36.

(30) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 30—32.

степеног издвајања из ових посебних домова и завода за смештај малолетних деликвената.

Сматра се да је цар Трајан први створио склониште за запуштену омладину тиме што је 110 године наше ере о државном трошку основао склониште за смештај 5000 сирочади без родитеља (31). Затим у VI веку налазимо у Француској домове за смештај незбринуте омладине. У XII веку у Монпељеу било је основано прво друштво за помагање деце, за заштиту, склањање и васпитање незбринуте младежи. На измаку феудализма почиње да се посвећује још већа пажња запуштеној и незбринутој омладини, чија се заштита спроводи кроз такозване законе о сиромашним, нарочито дочев од 1600. Прву установу, нешто налик на установе за смештај малолетних деликвената у данашњем смислу речи, основао је папа Климент XI у Риму 1703, склониште „св. Михајла“, у коме су се малолетници васпитавали и обучавали у раду. Sam Howard (1726—1790), велики енглески реформатор казних завода, врло се похвално изразио о овоме малолетничком заводу и у својим предлозима о реформи казних завода узимао је у обзир организацију и рад у овој малолетничкој установи. У Лондону је 1788, под утицајем учења и заузимањем самог Howard-a, основано филантропско друштво са задатком старања о запуштеној омладини, о порочним малолетницима и скитницама са подручја Лондона (32). Уређење у домовима, основаним од овог друштва, било је слично као у породицама, с тим што су малолетници првенствено радили земљорадничке радове. Малолетници су били подељени у групе, такозване „породице“ од по 12 чланова. То је први организовани напор у Енглеској да се створе домови за малолетне деликвенте. Нешто касније, 1813, Elizabeth Fry чини друти покушај ове врсте и у једном од затвора у Лондону оснива неку врсту затвора за малолетнике, са посебним одељењем за женске малолетне деликвенте. У Лондону је 1817 основано „друштво за побољшање дисциплине у затвору и поправљање малолетних деликвената“. Оно се посебно бавило испитивањем узрока криминалитета малолетника и нарочито истицало да малолетници постају деликвенти због тога што се према њима нису предузимале никакве превентивне мере, већ су се у затвору више кварили. Друштво је основало не само неке заводе за смештај малолетних деликвената већ и низ других установа за запуштену децу и посрнуле малолетнике. После овог, у Енглеској је основано више малолетничких установа различитог типа. По организацији и систему рада нарочито се истицала установа Edward-a Pelham Brenton-a, основана у Hackneywick-у у Лондону. У овим домовима дисциплина је била доста строга, начин живота такоређи шпартански, све у циљу да се малолетници навикну на озбиљне дужности, на одговорност и поштовање ауторитета. Карактеристика енглеског система малолетничких установа је да су то уста-

(31) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 41—47.

(32) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 48—56.

нове више приватне иницијативе. Овај карактер оне су сачувале све до данас, мада њихово оснивање одобрава државни орган, чак се и субвенционишу.

У Немачкој први покрет у вези са малолетницима и њиховим збрињавањем потиче из 1695. Тада је August Hermann Francke (1663—1727) основао први малолетнички дом који је постојао више од два века и био познат под именом „Francke'sche Stiftung“ (33). Нешто касније, Johann Daniel Falk (1768—1826) оснива завод за малолетнике у Вајмару. Он такође оснива „друштво пријатеља деце“, прво друштво те врсте у Немачкој. После његове смрти, завод је подржављен и све до Другог светског рата постојао као „Falksches Institut“. По угледу на ову, друге угледне личности ускоро оснивају сличне установе у Пруској, Берлину, итд. У Берлину је, сем тога, 1824 основано друштво за васпитање морално запуштене омладине. Међутим од свих ових ранијих малолетничких домова, у Немачкој је најпознатији „Rauhe Haus“ у Хорну, близу Хамбурга, који је 1833 основао Johann Heinrich Wichern. По замисли самог оснивача, то не треба да буде затвор већ установа за васпитање малолетника у правом смислу речи. Значај овог завода је и у томе што се по угледу на њега ускоро оснивају сличне установе и у другим европским државама. Тако је у Француској сличну установу основао 1839 судија Frédéric Auguste Demetz. По налогу своје владе, Demetz је, у циљу упознавања васпитно-поправних установа у другим државама, обишао, између осталог, Белгију и Холандију. По њему, оно што је у то време видео у многим државама у погледу малолетничких домова, претстављало је управо оно што треба избегавати. Њега је много запањило што се малолетници држе у затворима уместо да се васпитавају. Сматрао је да треба основати такве установе за малолетнике у којима они неће бити деградирани и деморалисани већ преваспитавани. Затим је обишао „Rauhe Haus“ у Немачкој и био је импресиониран са оним шта је тамо видео. По повратку Demetz је у Француској прво основао друштво за заштиту малолетника а затим завод за посрнуле малолетнике. Ускоро је основано неколико оваквих завода. Сматрајући земљорадњу као одлично средство за васпитавање, у свим овим заводима спроводио се принцип „моралног васпитавања омладине кроз обрађивање земљишта“. На овим уствари земљорадничким колонијама, малолетничким фармама, рад је био доста напоран а режим готово војнички (34). Ускоро се оснивају малолетнички заводи и у другим европским државама. Оснивач првог завода за малолетнике у Швајцарској био је Johan Heinrich Pestalozzi (35).

Данас готово у свим државама постоје посебни заводи за смештај малолетних преступника. Иако се они међусобно разликују, ипак се могу свести на неколико општих система завода за малолетнике. Овде ће се укратко указати на два позната система ма-

(33) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 57—58.

(34) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 60—63.

(35) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 64.

лолетничких завода, и то у Сједињеним Америчким Државама и у Енглеској.

У Сједињеним Америчким Државама први завод за малолетне преступнике у данашњем смислу речи основан је 1876 у Елмири, у држави Њујорку (36). То је био један од многих пројектованих поправних завода и то специјално за малолетнике. Као оснивач завода сматра се тада познати пеналогиста Zebulon R. Brockway. Завод је био намењен малолетницима од 16—21 али исто тако и младим осуђеницима до 30 година. Завод је замишљен као школа за васпитавање и обучавање младих осуђеника. Око 1900 слични заводи су основани у 13 држава САД. У свим овим заводима уведен је поступни систем извршења казни. При ступању у завод осуђеник се одмах распоређује у други степен, с тим да после шест месеци добродо владања може добити први степен, а после наредних шест месеци може добити условно отпуштање. Ако је осуђеник рђавог владања, распоређује се у трећи степен, с тим да у овом мора остати најмање месец дана. Овај систем у своје време био је привукао велику пажњу. Тако је сер Evelyn Ruggles-Brise, дирсктор енглеских затвора, после посете Елмире, основао у Енглеској познати Борстал-систем. Данас се, међутим у САД напушта овај систем и уводи се систем завода-насеља ван градова и без оубичајених зидова око затвора. Цео простор насеља се надзирава са једне узвишене куле и пракса је показала да је из ових завода исто тако тешко побећи као и из завода са високим зидовима. Тип овог завода је насеље Annandale у Њујорсију. У свим овим заводима режим је следећи. Малолетни деликвент ступа у посебан одељак завода, такозвани „quarantine block“. Ту је сасвим одвојен од других и у њему остаје од 30—60 дана, за које време се испитује од разних лица, обично и путем тестова. То је такозвана „клиника за класификацију“, што би одговарало дијагностичкој клиници. Особље, које испитује, састављено је од лекара, психолога, психијатра, директора школе, претставника радионица и индустријских установа, друштвених радника, итд. Сваки малолетник има свој досије који је попуњен још од стране суда. После испитивања у овом одељку завода, досије се допуњује тако да се добија потпуна слика његове личности, склоности, физичког, психичког и интелектуалног стања, на основу чега се прави план за поступање са њим. Приликом одређивања смера његовог обучавања у заводу узима се по могућству у обзир жеља малолетника. Многи заводи имају своја пољопривредна добра на којима малолетници такође раде. Од самог пријема малолетника па све до његовог отпуштања брижљиво се припрема план за живот малолетника по напуштању завода, на основу свих података и запажања у току бављења у заводу. У овом циљу велику улогу играју поменуте клинике за класификацију. Оне ступају у додир са разним друштвеним организацијама, члановима породице малолетника, са другим људима из његовог места који га познају и могу дати о

(36) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 521—537.

њему неке податке, итд. На основу ових података и података о владању малолетника у заводу, клинике састављају план за живот малолетника по изласку из завода, прво за време условног отпуштања, а после за време коначног отпуста.

У Енглеској постоји познати Борстал-систем (37). Први завод овог система основан је у Борсталу, у Кенту, 1897, а оснивач је поменути сер Evelyn Ruggles-Brise. Завод је планиран за малолетне деликвенте од 16—21 године. Први Борстал био је створен у крилу једног затвора. Млади затвореници били су одвојени од старијих и за њих је предвиђено посебно поступање и посебан програм рада, васпитавања и обучавања. Установљен је систем награђивања за добро владање и марљиво понашање. Програм рада у овом заводу показао се тако успешан да су га увели и други затвори. Доцније, 1910, то више није посебан одељак појединих затвора, већ засебна установа у Feltham-у, близу Лондона. Око 1930 било је створено неколико борстала без зидова и из овог се постепено развио читав систем специјализованих установа за поступање са малолетним деликвентима. Клиника за класификацију налази се у „Latchmere House“-у, близу Лондона, у коју малолетници претходно долазе ради испитивања. Данас се у борстал-заводима смештају малолетни деликвенти до 23 године старости. Све борстал-установе функцио-нишу као јединствени систем. У сваком заводу програм рада се изводи по посебном правилнику који је сличан правилницима рада у појединим школама. Особље завода је замењено цивилним лицима у обичном оделу. У заводу постоје присни односи између особља и питомаца. Борстал-заводи без зидова сматрају се данас као најнапреднији у погледу поступања са малолетницима и као најбоље установе за малолетне деликвенте до данас. Свака борстал-установа — са или без зидова — специјализована је за одређену групу малолетника. Ако суд нађе да малолетник није погодан ни за једну борстал-установу, ни за један тип борстал-поступања, он се шаље у обичан затвор. Али судија може променити ову своју одлуку. У клиници за класификацију, малолетник мора остати 30 дана. Ту је предмет разних испитивања путем психичких тестова, и на основу овог даје се дијагноза случаја. Жене преузимају поступање са женским деликвентима. Много се обраћа пажња у ком ће се типу борстал-завода малолетник сместити. Сваки малолетник у борстал-установи треба да остане четири године. Првих шест до тридесетшест месеци одређено је за васпитавање и обучавање, а остало време се проводи ван завода под надзором. То је условно отпуштање, прокушавање, у овом систему познато као „license“. Старање по изласку из завода доверава се разним борстал-удружењима, која су више приватног карактера и састављена од лица која имају нарочиту симпатију за старање о таквим малолетницима. Данас се, међутим, у њима постепено уводи професионално особље. Тако да

(37) Leo Page: Justice of the Peace, London, 1936, p. 266—290; Teeters and Reinemann: op. cit. p. 539—542.

у овом надзору учествују два лица, званични службеник за старање о лицима на условном отпуста (parole officer) и претставник приватних организација (sponsor). Обојица посећују малолетников дом и о томе шта су нашли тамо обавештавају централну службу условног отпуста. Опозивање license-а врши се под истим условима као и опозивање условног отпуста.

III. Криминолошки аспект малолетних деликвената

Криминалитет малолетника и личност малолетника-деликвента заузима врло важно место у криминолошком испитивању кривичних дела и личности кривца уопште. Поред општих криминолошких проблема, као на пример учења о узроцима криминалитета, социолошког и биолошког проучавања кривца, учестаности криминалитета уопште и по појединим групама кривичних дела, типологије криваца, итд., код криминолошког проучавања криминалитета малолетника постављају се и извесна посебна питања с обзиром на природу криминалитета и личност малолетника-деликвента. Као најважнија од ових питања сматрају се, на пример, значај узраста са криминолошког гледишта и значај криминалитета малолетника као симптома каснијег криминалитета одраслих лица.

1. Са криминолошког гледишта узраст човека је од изванредног значаја код проучавања природе многобројних појава у вези са криминалитетом. Неки аутори подвлаче да са криминолошког гледишта узраст има сличан значај као на пример пол, мада у другом смислу. У оба случаја постоје извесне посебне карактеристике које су везане за личност деликвента или за спољни свет као фактора криминалитета (38).

У вези са узрастом, наглашава се да постоје два периода у животу човека која се јасно одражавају на криминалитет, а то је доба малолетства и доба старости (климактеријума мушког и женског). Ипак се сматра да је малолетство од већег значаја јер од развоја личности у овом периоду често зависи даљи ток живота једне личности. Супротно томе, старост означаје постепено гашење а не развој личности. Сем тога, период полног сазревања и јачања физичке снаге сами по себи претстављају важне криминогене факторе у доба развоја личности (39). У вези са овим дискутује се питање да ли је појава пубертета у непосредној вези са криминалитетом малолетника (40). Проблем криминалитета малолетника другојачије би се поставио ако би се доказао непосредан утицај пубертета на криминалитет. Криминолошка испитивања, међутим, још нису довела до тачног одговора на ово питање. У погледу неких кривичних дела малолетника јасно се види непосредан утицај пубертета, док се ово не би могло казати у погледу свих осталих кри-

(38) Franz Exner: Kriminologie, III, Aufl. Berlin, 1949, S. 147.

(39) Exner: op. cit. S. 150.

(40) Exner: op. cit. S. 154.

вичних дела. Отуда је потребно да се криминалитет малолетника испита у вези са низом других појава из личности малолетника и његове средине које могу бити од посредног или непосредног криминогеног значаја.

Личност малолетника одликује се од личности одраслог како у погледу извесних посебних биолошко-психолошких својстава тако и у погледу посебног значаја средине за његова животна испољавања. Како се то обично каже, малолетник има свој сопствени унутарњи и спољни свет. Личност малолетника одликује се знатним противречностима између његових личних, интимних, доживљавања и спољњег животног тока условљеног средином у којој живи. Његова фантастична глад за доживљајима сукобљава се са реалним могућностима за њихово остварење у границама допуштеног. Његово изобиље телесне снаге није довољно контролисано личним животним искуством и јасним психичким и моралним претставама о извесним нужним самоодрицањима у интересу целине. Изобиље телесне снаге ствара претставу о изузетној важности своје личности са повећаним наглашавањем свога ја. Код њега постоји појачана тежња за самосталним развојем и самосталним делањем, чак са извесним нагоном пркошења и револта према сваком ауторитету. Ово може довести до обести и охолости, до противљења и сукобљавања са оним што се сматра конвенционалним у друштву. Треба томе додати да његова фантазија, непромишљеност и непредвидљивост значаја поступака, може довести до тога да малолетник не може оценити да ли је реч само о наивним авантурама, романтичним доживљајима или пак о поступцима који га могу довести у сукоб са законом. Једном речју, код малолетника постоји општа противречност између жеља и моћи, између хтења и дужности. Ако се узме у обзир да је интезитет жеља и хтења код малолетника сасвим друтојачији од жеља и хтења одраслог, да је ово непроверено животним искуством и разумом, онда је јасно да код њега не постоје или нису још довољно развијене оне психичке и моралне кочнице које га могу одвратити од вршења кривичног дела (41). Из истих разлога спољњи свет игра сасвим другу улогу у животним испољавањима малолетника. Он је много више подложен утицају средине него одрасли. Он је на све пријемчив. Разни спољни поводи и примери који код одраслог делују поучно, код малолетника могу појачати његову фантазију и навести га на делање сходно њима али у супротном смислу него код одраслог. Једна књига, филм, нека личност и ма какав други догађај на малолетника остављају много већи траг него код одраслог. Све то може знатно узбудити фантазију малолетника и створити код њега жељу и хотење за сличним преживљавањима. Отуда штетан утицај на омладину разних романа, филмова, сцена из обичног живота које код одраслог претстављају само тренутно забављање. Доказано је да утицаји који

(41) Exner: op. cit. S. 153, Cav. Lino Ferriani: Minderjährige Verbrecher, Berlin, 1896, S. 17—30.

делују као криминогени код одраслог не делују сасвим код малолетника бар не у истом смислу и супротно (42). Све то доказује да малолетник има сасвим другојачији начин унутарњих доживљавања и реаговања на поводе из спољњег света.

2. У вези са овим, питање узрока криминалитета малолетника појављује се нешто другојачије него код криминалитета одраслих. Као први, непосредни, узрок криминалитета код малолетника јавља се сам узраст, једном речју његово малолетство. Малолетни деликвенти појављују се као деликвенти извесних животних криза условљених његовом личношћу и развојем, кад се јављају разни унутарњи конфликти који се окончавају вршењем кривичног дела. Нарочито се указује на „кризу пубертета“ и „кризу после пубертетног доба“ (43). То је биопсихичка конституција малолетника која, под одређеним условима, може бити од криминогеног значаја. Као даљи посебан узрок криминалитета малолетника јавља се недостатак потребног васпитања и образовања, подразумевајући под овим домаће и школско васпитање и образовање. Статистике свих земаља и сва криминолошка испитивања указују да су такви малолетници најпре подлежни криминалитету. Отуда свако социолошко и криминолошко испитивање проблема малолетника бави се посебним проучавањем узрока ове запуштености и потребним мерама да се они отклоне. Није на овом месту да се упустимо у детаљна излагања у вези са овим. Напомињемо само да готово сви аутори подвлаче извесне нарочите моменте, као например породични приходи, дефектна породица (отац или мајка умрли, раздвојени живот родитеља), ванбрачност, запосленост мајке, незапосленост оца, итд. (44). Што се тиче осталих узрока криминалитета малолетника, може се казати да сва биопсихичка стања човека (нормална или патолошка) и појаве друштвеног живота, које се појављују у екологији криминалитета уопште, могу играти такође извесну улогу у проузроковању криминалитета малолетника. С напоменом да се и у овом погледу могу запазити извесне разлике. Код криминалитета малолетника неки општи узроци су мањег а неки већег криминогеног значаја. Од општих узрока треба нарочито споменути позив, за који се сматра да код малолетника може бити од посебног криминогеног значаја (45).

3. У непосредној вези са проблемом узрока криминалитета малолетника јесте питање поделе малолетних деликвената на извесне групе, нека врста *типологије криваца малолетника*, јер се сматра да свака категорија криваца малолетника има своје посебне узроке криминалитета, па према томе и посебну проблематику у

(42) Exner: op. cit. S. 155.

(43) Ernst Seelig: Lehrbuch der Kriminologie, II. Aufl. Graz, 1951, S. 97.

(44) J. N. Bagot: Punitive Detention, London, 1944, p. 43—51; W. Douglas Morrison: Juvenile Offenders, London, 1896, p. 119—153.

(45) Ottmar Doli-George Berner: Jugendliche Rechtsbrecher und ihr Beruf, Leipzig, 1939, S. 30—33.

вези са сузбијањем овог криминалитета. Према једној класификацији (46), сви кривци малолетници могу се поделити у три категорије: 1. Кривац малолетник из чисто органско-психичких разлога којим се карактерише личност малолетника. Полно сазревање и појаве, које ово прате, чине да је малолетник нарочито склон вршењу извесних кривичних дела, као на пример туча, нереди, телесних повреда, нарочито полних деликата. 2. Кривац малолетник из случаја, повода. Као посебан узрок криминалитета овде се јавља искушење, негативан утицај средине, имитација. То су важни узроци ако се има у виду да малолетници лако подлегну утицајима са стране. Под овим условима малолетници лако могу постати извршиоци разних кривичних дела, нарочито имовинских кривичних дела. 3. Кривац малолетник из склоности. То су малолетни деликвенти код којих се налазе извесна својства криминогеног карактера и која нису типична за све малолетнике. Они одговарају кривцима из стања код одраслих. Али с обзиром на променљивост карактера малолетника, под утицајем васпитања у даљем току личности малолетника ове склоности могу нестати. Ту долазе и они малолетници код којих се налазе извесне склоности као резултат наслеђа.

Са гледишта будућег развоја личности малолетника, па према томе са гледишта прогнозе даљег криминалног делања малолетника, важна је деоба свих кривичних дела малолетника на две групе, с обзиром на то да ли је кривично дело само једна епизода у животном току малолетника или је то симптом који указује на извесне непожељне и штетне склоности малолетника (47). У првом случају, кривично дело је резултат органско-психичке природе сваког малолетника и не оставља никакве последице, с обзиром да се малолетник са развојем мења. Ово се односи унеколико и на кривична дела извршена под утицајем спољних повода којима је малолетник нарочито подложен. Сви ови криминогени фактори су епизодног карактера и са развојем личности постепено ишчезавају. Супротно, кривична дела, која су резултат неких нарочитих наклоности малолетника према вршењу извесних кривичних дела, од много веће су значаја, јер су симптоми даљег његовог живота. Ово је нарочито важно са гледишта криминалне политике, јер таква кривична дела указују на мере које треба предузети према малолетнику да би се те наклоности сузбиле или бар неутралисале.

Др. Јанко Ђ. Таховић

(46) Exner: op. cit. S. 216.

(47) Exner: op. cit. S. 156.